

## SLOVENSKI RAZSVETLJENEC MARTIN KURALT V LVOVSKI DOBI

Med dolgoletnim bivanjem v Lvovu je Martin Kuralt deloval kot kustos univerzitetne knjižnice, kot čebelar in kot pesnik. Pod vplivom tamkajšnjega kulturnega okolja je postal tudi začetnik slovensko-poljskih literarnih stikov. Poglobljal se je v staro poljsko književnost in napisal latinsko odo poljsko-latinskemu renesančnemu pesniku Klemensu Janickemu. Kuraltov slovenski prevod študentove arije iz sočasne opere W. Boguslawskega je ostal v rokopisu, natisnjen pa je bil njegov nemški prevod te arije. Za njegove izvirne nemške in latinske pesmi, motivno povezane s tedanjim zgodovinskim dogajanjem, je značilna ideja miru kot tudi skrb za usodo Poljakov. Med njimi je svoje svobodomiselne nazore dopolnil s simpatijami do poljskega narodnoosvobodilnega gibanja, s tem pa postal žrtev dosmrtnega preganjanja s strani avstrijskih oblasti.

During his many years in L'vov Martin Kuralt was active as a curator in the university library, as an apiologist and as a poet. Influenced by the cultural environment he also became a pioneer of Slovene-Polish literary contacts. He immersed himself deeply in ancient Polish literature and wrote a Latin ode to the Polish-Latin Renaissance poet Klemens Janicki. Kuralt's Slovene translation of The Student Aria from W. Boguslawski's contemporary opera remained in manuscript, but his German translation of the aria was put into print. His original German and Latin poems, related through their motifs to concurrent historical events, are characterized by an idea of peace as well as by his concern for the future of Poles. In their midst he complemented his freethinking by sympathies towards the Polish national-liberation movement, and therefore became a victim of a life-long persecution by Austrian authorities.

Med viri za natančnejšo osvetlitev Kuraltovega bivanja v Lvovu, kjer je preživel večino svojih zrelih, ustvarjalnih let, je kronološko prvi Zgodovina Lvovske univerze<sup>1</sup>. Tu je opisano predvsem njegovo delo v univerzitetni knjižnici, omenjeni so tudi njegovi svobodomiselni nazori, vendar brez povezave s sočasnim poljskim osvobodilnim gibanjem.

Na Kuraltovo v lvovski dobi izoblikovano mišljenje kot na pravi vzrok za kasnejšo dolgoletno internacijo v domovini in na Moravskem je prvi opozoril češki zdravnik in zgodovinar Mořic Remeš. V njegovi študiji<sup>2</sup> opisana Kuraltova literarna zapuščina je tudi prvi pregled literarnega udejstvovanja tega preganjanega slovenskega razsvetljenca.

Politično ozadje tega preganjanja je na podlagi dokumentov iz dunajskih policijskih arhivov razkril France Kidrič<sup>3</sup>. Po odkritju novih dokumentov v arhivu nekdanjega moravsko-šlezijskega gubernija v Brnu je to vprašanje dokončno pojasnil češki slavist Jiří Skalička<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Ludwik Finkel-Stanisław Starzyński, *Historya Uniwersytetu Lwowskiego*. Lvov, 1894, I, 122–125, 148–149, 173–174, 177, 180, 191.

<sup>2</sup> Abbé Martin Kuralt. *Življenjepisna črtica in prispevek k zgodovini narodnega prebujenja Slovencev*. Pisal dr M. Remeš (Olomouc). Iz češkega rokopisa prevedel Vinko Zupan. Zbornik Matice Slovenske, Ljubljana, 1912, 1–48.

<sup>3</sup> France Kidrič, *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana, 1930, 100–101.

<sup>4</sup> Jiří Skalička, *Abbé Martin Kuralt a jeho severomoravská internace*. Severní Morava, vlastivědný sborník, zv. 17, str. 37–41, Šumperk, 1969.

Na Kuraltove stike s sočasnimi poljskim kulturnim in političnim življenjem je s študijo o njegovem slovenskem prevodu arije iz opere Wojciecha Boguslawskiego, objavljenem že v Remeševem prispevku, opozoril Fran Ilešič<sup>5</sup>.

Tone Pretnar je določil mesto tega prevoda med tedanjimi slovenskimi pesniškimi prevodi, poleg tega pa s temeljito verzološko analizo potrdil, da ni Kuraltov le slovenski rokopisni, temveč tudi natisnjeni nemški prevod omenjene arije<sup>6</sup>.

Z vidika romunsko-jugoslovansko-poljskih stikov, kot jih je omogočal tedanji Lvov, je Kuraltovo lvovsko dobo nedavno raziskoval romunski slavist Mihai Mitu in pri tem, kot bo iz nadaljnjega razvidno, odkril marsikaj novega. Glavni poudarek njegove študije<sup>7</sup> je na literarnem sodelovanju Kuralta z romunskim pesnikom Ioanom Budaiei, s katerim sta oba pesnila pretežno v latinščini.

Kuraltovo latinsko poezijo kot tudi njegove slovenske in nemške verze, nastale v lvovski dobi, v tedanjem poljskem kulturnem okolju, obravnava tudi ta prispevek, ki naj pripomore k boljšemu spoznavanju prvih slovensko-poljskih literarnih stikov.

## I

Martin Kuralt (1757–1845) je prišel v Lvov dobro desetletje po prvi delitvi Poljske, ko je to staro poljsko kulturno središče z avstrijsko aneksijo postalo glavno mesto novoustanovljenega Kraljestva Galicije in Lodomerije. S tem se je že prej narodnostno mešano prebivalstvo povečalo s priseljenci iz drugih avstrijskih dežel, ki so tu našli zaposlitev. Namesto prejšnje od leta 1661 delujoče poljske akademije je cesar Jožef II. ustanovil univerzo z latinskim, nemškim, deloma tudi ukrajinskim učnim jezikom – odprli so jo 16. novembra 1784 – in v okviru le-te so knjižne zbirke iz številnih odpravljenih samostanov (157) začeli združevati v knjižnico, ki je ob koncu urejanja štela 40.000 del. V tej knjižnici je konec 1784 ali v začetku (pred 18. februarjem) 1785 dobil mesto kustosa slovenski razsvetljenec Martin Kuralt.<sup>8</sup>

V Lvov je prišel kot zelo izobražen in uglajen svetni duhovnik jožefinske smeri. Iz njegovih študijskih let je znano le to, da je poslušal filozofijo verjetno na Dunaju<sup>9</sup>, bil nato v cistercijskem samostanu v Stični, a iz tega 1779, eno leto za prijateljem Antonom Tomažem Linhartom, izstopil in nato (1780/81) nadaljeval študije v Firencah. Tedaj ga je Linhart povabil, naj se včlani v obnovljeno ljubljansko znanstveno društvo *Academia operosorum*, in ga spodbujal, naj mu pošlje kaj iz svojih del, pri čemer da ni vezan na »nobeno vedo in na noben jezik«<sup>10</sup>.

<sup>5</sup> Fran Ilešič, Slovenski prevod jedne poljske pesme. Zbornik u čast Bogdana Popovića. Beograd, 1929, 162–173.

<sup>6</sup> Tone Pretnar, Prvi slovenski prevod poljskega leposlovnega besedila v luči književnozgodovinskega procesa. Slavistična revija 1979, št. 1, 67–79.

<sup>7</sup> Mihai Mitu, O pagina diu istoria relatiilor culturale romano-iugoslave in epoca luminilar (Ioan Budai-Deleanu si Martin Kuralt). V: Relatii culturale, literare si lingvistice româno-iugoslave. Actele simpozionului VI. Rumunsko-jugoslovenske kulturne, književne i lingvističke veze. Radovi VI simpozijuma. (Extras.) Bukarešta, 21–25. X. 1982, 261–272.

<sup>8</sup> Slovenski biografski leksikon I, Ljubljana, 1925–1932, 591–593.

<sup>9</sup> Anton Tomaž Linhart, Zbrano delo I. Uredil in z opombami opremil Alfonz Gspan. Ljubljana, 1950, str. 524.

<sup>10</sup> Glej zgoraj, str. 416.

Po vrnitvi v domovino in po posvetitvi v mašnika ga je ljubljanski škof janzenist Karel Janez Herberstein postavil za svojega dvornega kaplana, a ga kmalu odpustil zaradi neke pridige, ki je z izvajanjem načel moralnosti iz človeške narave presegla okvire janzenizma in kaže na Rousseaujev vpliv. To pridigo je 1782 tudi objavil. Le v rokopisu pa je ohranjen njegov slovenski prevod natisnjene nemške pridige koroškega pastorja Hagena (*Ta prva Pridiga, katero je deržal... 1782 Joannes Paul Hagen... per tih Evangeljskih Soseskah v Ariaah na Korotanu*), ki je Kuralta pritegnila zaradi razsvetljenske verske strpnosti. S tem prevodom se je Kuralt, ki je medtem postal tudi član akademije operozov, vključil v slovensko prerodno delovanje. Nato je na potovanju po Evropi obiskal predrevolucijsko Francijo, si tam pridobil znanje iz bibliografije in se izpopolnil v francoščini, tako da je prevedel v nemščino več v francoskem jeziku objavljenih razprav avstrijskega pisatelja Josepha Sonnenfelsa (1733–1817). Po vrnitvi je bil nekaj časa domači učitelj na Dunaju, nato pa po neuspelem poskusu, da bi dobil ravnateljsko mesto v nastajajoči ljubljanski licejski knjižnici, odšel v Lvov.

Z ustanovitvijo jožefinske univerze so se v to večnarodnostno mesto priselili profesorji, izbrani iz avstrijskih dežel in med njimi tudi Kuraltov predstojnik bibliotekar Heinrich Gottfried Bretschneider (1739–1810)<sup>11</sup>. Po rodu je bil iz Prusije, brez formalne šolske izobrazbe, a vztrajen samouk, ki se je tudi literarno udeleževal kot pisec humorističnih in satiričnih del. Po velikih življenjskih peripetijah in bivanju v mnogih zahodnoevropskih prestolnicah je postal dvorni bibliotekar v Budi in dobil naslov dvornega svetnika. Konec 1784 je bil poslan v Lvov, vendar napornemu delu pri ustanavljanju knjižnice ni bil več kos in je očitno vse preveč nalog prelagal na mladega kustosa. Ta je takoj po prihodu v Lvov potožil prijatelju Linhartu o slabem sprejemu in bil nato v nenehnem sporu s svojim predstojnikom, kljub temu pa sta skupaj izdala prva dva zvezka knjižničnih katalogov<sup>12</sup>. Kuralt se očitno ni vključil v nemško profesorsko kolonijo, sestavljeno v glavnem iz okorelih sholastikov ali pa plitvih razsvetljencev<sup>13</sup>. Med slednjimi je imel glavno besedo prav njegov predstojnik, že od mladosti član prostozidarskih lož. Vendar se tudi na tej podlagi nista zbližala, čeprav je po mnenju zgodovinarja Lvovske univerze tudi Kuralt sodil med framasone. Ob delu v knjižnici se je začel zanimati za staro poljsko književnost, v kateri so mu bila kot klasično izobraženemu človeku vsaj sprva najbližja številna v latinščini spesnena dela. Posebno ga je pritegnil renesančni poljsko-latinski pesnik Klemens Janicki (1516–1543), čigar kratka življenjska pot je vodila iz kmečke hiše na Poznanjskem preko tajniške in knjižničarske službe pri nadškofu Andrzej Krzyckem na študij v Padovo, kjer je kot odličen lirik dobil najvišje tedanje priznanje – doktorsko diplomu in lovorov venec. Kuralt je ob branju elegične poezije Janickega odkril v njem naslednika velikega Ovida in mu sam napisal odo v latinščini. Ta poezija je, kot pravi z besedami pesnikovega pokrovitelja Andrzeja Krzyckega, dvignila Poljsko iz kulturne zaostalosti, iz barbarstva. In sam, živeč že dolgo med Poljaki, si želi, da bi mogel ubrati njeno melodijo.

<sup>11</sup> Glej op. 1, str. 118–122.

<sup>12</sup> Glej op. 7, str. 263.

<sup>13</sup> Krystyna Poklewska, *Galicja romantyczna*. Varšava, PIW, 1976, 17–18.

## IN CLEMENTEM JANICIUM,

Poetam laurigerum, in genere elegiaco inter Polonos principem.

Janici, seu clara tenent te signa Bootis,  
Sive alia Arctoi lucida stella poli:  
(Nam certe rutilo circumvectatus Olympo,  
Sedibus e superum patria rura vides)  
Ruribus ex istis, quæ non novus incola dego,  
Ore salutatus sis animoque mihi!  
Hæc salutatus coram sis gente Polona,  
Cujus in æternum fama decusque manes,  
O utinam votiva tibi dum carmina dico,  
Ipse tuum possim reddere voce melos!  
Vixerunt multi per tempora prisca poetæ;  
Vix aliquis de se plura referre dedit.  
At sint magna licet, quæ nunc miracula narro,  
His tamen haud poteris, turba, negare fidem.  
Nasonem puer ut cæpi cognoscere, dixi:  
Isti terra viro non tulit ulla parem.  
Dixi, et Sauromatum quod abiverit exul in oras,  
Lapsa est ex oculis plurima gutta meis.  
O quis (sæpe graviolvebam talia mente)  
Nasonis fregit, quis tuleratve chelyn!  
O ubi sunt dociles facili sub pollice chordæ  
Divinos toties quæ sonuere modos!  
Barbarus has forsán gladio rescidit, ineptâ  
Exuvias ursum consuerratque manu.  
Mens puerilis erat mihi tunc, et nescia rerum:  
Puerimus ignavis mentibus error inest.  
Deposui errorem, cum dein maturior annis  
Ipse tuos viso, terra Polona, lares.  
Advena sollicito perquiro lumine, quidquid.  
Lechigenæ latius insonuere lyris.  
Ut tua conspicio, Janici, carmina; sunt hæc,  
Inquam, e Nasonis carmina nata chely.  
Verso, reverso manu, sua stat sententia menti:  
Sunt e Nasonis carmina nata chely.  
Sciscitor a doctis, docti quoque fantur amici:  
Sunt e Nasonis carmina nata chely.  
Scilicet hanc Majâ genitus de funere vatis.  
Abstulit, indignans talia fata deus.  
Sarmata Romanum teget, inquit, terra poetam;  
Romanam et teneat Sarmata terra lyram!  
Tempus erit, quo victa rues borealibus armis,  
Nunc dominans getico, Roma superba, solo.  
Sed nato in Scythia juveni quo Roma latinos  
Invidas elegos, hoc quoque tempus erit.  
Hæc fatus, citharam sinuoso condidit antro,  
Qua torpente super Sæna palude jacet.  
Interea longo voluntur sæcula motu:  
Abdita quo fuerat, delitescit illa loco.  
Cæcâ sic latitant subter tellure, lacertis  
Donec ab humanis effodiantur opes,  
Tandem tetra lues Sænanum invaserat agrum,  
E domibus trepidos dispuleratque viros.

NA KLEMENSA JANICKEGA,  
z lovorom ovenčanega pesnika, prvega v vrsti elegikov med Poljaki.

Janicki, varujejo te svetla ozvezdja Boota  
ali druge svetlikajoče se zvezde severnega tečaja:  
(kajti gotovo se voziš nad rožnatim Olimpom,  
z bivališč bogov gledaš očetno deželo),  
iz teh krajev, kjer že dolgo prebivam,  
mi bodi pozdravljen z usti in v duhu!  
Od tukaj bodi pozdravljen vpričo poljskega ljudstva,  
katerega slava in ponos ostaneš za vedno.  
O da bi, medtem ko ti pišem votivne pesmi,  
tudi sam mogel ubrati tvoj melos.  
V prejšnjih časih je živel mnogo pesnikov,  
komaj kdo je mogel o sebi poročati več.  
Četudi so čudesa, o katerih sedaj pišem, velika,  
vendar jim, množica, ne boš mogla odreči zaupanja.  
Ko sem začel spoznavati Nazona, sem rekel:  
Nobena dežela še ni rodila moža, enakega njemu.  
Rekel sem in iz mojih oči je priteklo mnogo solza,  
ker je bil izgnan na obalo Sauromatov.  
O kdo (večkrat sem potrj razmišljal o tem)  
je uničil Nazonovo liro, kdo pa jo prinesel!  
O kje so pod spretnim palcem za pouk dovezetne strune,  
ki so takrat zadonele v božanske napeve!  
Te je morda z mečem razsekal barbar in z nerodno  
roko sešil medvedje kožuhe.  
Tedaj sem imel še otroško pamet, nisem poznal stvari:  
v nevedne duše se rada naseli zmota.  
Zavrgel sem zmoto, ko sem v zrelejših letih  
sam obiskal tvoje lare, zemlja poljska.  
Kot prišlek raziskujem s skrbnim očesom, kar koli  
so zaigrali potomci Lecha z latinskimi lirami.  
Tako opazim tvoje pesmi, Janicki; te so  
rekel bi, rojene iz Nazonove lire.  
Obračam jih, pa spet jih obračam v roki in svojevrstna misel  
vztraja v glavi: pesmi so se rodile iz Nazonove lire.  
Poizvedujem pri učenjakih, pa tudi učeni prijatelji pravijo:  
Pesmi so rojene iz Nazonove lire.  
Seveda je le-to Majin sin [sc. Merkur, op. prev.] odnesel s pesnikovega pogreba  
in bil še kot bog ogorčen nad takšno usodo.  
»Sarmatska zemlja pokriva«, pravi, »rimskega pesnika  
in sarmatska zemlja naj ima tudi rimsko liro!  
Pride čas, ošabni Rim, ki sedaj gospoduješ getskim tlom,  
Ko se boš sesul, premagan od severnjaškega orožja.  
Toda rodil se bo v Skitiji mladenič, katerega latinskim elegijam  
boš, Rim, zavidal: tudi ta čas bo prišel.«  
To rekši je shranil liro v veliko jamo,  
kjer nad neizsušljivim močvirjem leži Slena.  
Medtem minevajo dolga stoletja: kjer je bila skrita,  
tam je ostala še naprej.  
Nevidne stvari so torej skrite pod zemljo,  
dokler človeške roke ne izkopljejo zaklada.  
Nazadnje je gnusna kuga napadla snenansko polje,  
z domov je pregnala preplašene može.

Janici genitor tunc, quem versabat aratro  
 Ipse, pavens campum linquit, et antra petit.  
 Antra petit, reperitque chelyn Nasonis in antro:  
 Non tamen inventum noverat ipse suum.  
 Quid mihi cum cithara, duos qui tracto ligones,  
 Callosâque miser semina spargo manu!  
 Sic ait, et nato citharam protendit habendam,  
 Parvulus ut ludat qualiacunque puer.  
 Molliter incepit chordam tentare puellus:  
 Illico divinos edidit illa sonos.  
 Divinos dedit illa sonos; Janicius alter  
 Mox Naso numeris carminibusque fuit.  
 Obstupuit rutilo tum Phœbus in axe, suoque.  
 Sarmaticis risit blandius ore plagis.  
 Prosiluere sacro lætæ de vertice Musæ,  
 Hucque citum tulerant ex Helicone gradum.  
 Vistula cœruleis alte caput extulit undis,  
 Et placide tumidas currere jussit aquas.  
 Expavit lupo in sylvis, in saltibus ursus,  
 Præcipitique procul cessit uterque fugâ.  
 Cricius attonitus patriæ bene dixit: ab illo  
 Barbara jam non es, terra Polona, die.

M. K.

Oda je izšla kot poseben tisk anonimno in tudi brez navedbe kraja in letnice.<sup>14</sup> Ne glede na morebitno kasnejšo objavo jo je treba postaviti v prvo dobo Kuraltovega bivanja v Lvovu, v čas, ko se je intenzivno ukvarjal s staro poljsko književnostjo in se tudi aktivno vključil v tedanje živahno družabno življenje galicijske prestolnice. Na vrtu nekdanjega jezuitskega samostana so se ob bogati iluminaciji vrstile amaterske gledališke predstave, nemške in poljske, koncerti in recitacije. Med nastopajočimi je bil tudi svetovljanski abbé Martin Kuralt, gost lvovskih literarnih salonov, ki si je s svojimi latinskimi verzi pridobil naziv »galicijski Vergil«.<sup>15</sup> O tem poroča njegov lvovski znanec, Dunajčan Franz Joseph Jekel (1762–1816).<sup>16</sup> Ta je v letih 1781–1791 služboval v Lvovu kot advokat, sprva pri deželnem, nato pri c. k. apelacijskem sodišču in leta 1790 na lvovski univerzi doktoriral iz poljskega prava. Svojo stroko je preučeval v povezavi s celotno poljsko kulturo, se pri tem naučil poljskega jezika in se živo zanimal za staro poljsko književnost. Pomoči, ki mu jo je pri tem študiju književnosti nudil kustos Kuralt, tudi po vrnitvi na Dunaj ni pozabil. V uvodu (s. IV–V) k četrti knjigi svojega življenjskega dela Pohlens Staatsveränderungen (Dunaj 1806)<sup>17</sup> se ga spominja z naslednjimi besedami: »Eben so schmerzlich is mir die lange Trennung von meinem theuren Freunde... Herrn Abbé Martin Alojs Kuralt. Dieser edle als Literator als galiziens Virgil (Kuralt pisal między innymi idylle na cześć arcybisku-

<sup>14</sup> To odo omenja med Kuraltovimi tiski M. Remiš, v op. 2 n. d., str. 35. Primož Simoniti, *Opera scriptorum latinorum Sloveniae*, v: *Jugoslaviae scriptores latini recentioris aetatis II*, Zagreb–Ljubljana, 1972, 34–35, tega naslova ne omenja. Tu jo objavljamo po fotokopiji izvoda, ki ga hrani Ossolineum v Vroclavu pod sign. Misc. 239, XVIII–12505–III. Filološki prevod: Martin Benedik.

<sup>15</sup> Glej op. 7, str. 264.

<sup>16</sup> Glej op. 1, str. 129, 139; K. Wurzbach, *Biographisches Lexikon X*, Dunaj, 1863, 129–131.

<sup>17</sup> Glej op. 7, str. 264.

Oče Janickega je tedaj v strahu zapustil polje,  
 ki ga je sam obračal s plugom, in poiskal zatočišče v jami.  
 Zatekel se je v jamo in v njej našel Nazonovo liro:  
 vendar sam ni spoznal svoje najdbe.  
 Kaj bo lira meni, ki sem vaje trde motike  
 in beden trosim seme z neokretno roko.  
 Tako pravi in sinu ponudi kitaro v last,  
 da bi se mali deček vsaj malo igral.  
 Dečko začne nalahno ubirati struno:  
 ta pa pri priči da od sebe božanski zven.  
 Dala je od sebe božanski zven. Janicki je bil kmalu  
 drugi Nazo tako po napevih kot pesmih.  
 Apolon na rožnatem vozu je obnemel; prikupno,  
 kot se zanj spodobi, se je smehljaj sarmatski ravnini.  
 Veselo so se spustile muze s svetega vrha  
 in s Helikona pospešile korak.  
 Visla je visoko iz sinjemodrih valov dvignila glavo  
 in ukazala razburkanim vodam, naj se umirijo.  
 Prestrašil se je volk v gozdu, medved v gozdnatem gorovju  
 in v hitrem drncu sta se oba umaknila daleč stran.  
 Krzycki je zamaknjen lepo povedal domovini: zemlja poljska,  
 od tega dne nisi več barbarska.

pów Kickiego i Szymonowicza) – und als Mensch gleich schätzbarer Mann war durch sechs Jahre mein beständiger Gesellschafter in Lemberg. In seinem lehrreichen Umgange fand mein Geist die wohlthätigste Nahrung.«<sup>18</sup>

Z Jeklom je Kuralta družilo zanimanje za poljsko kulturo, v političnem pogledu pa si, kot kaže, nista bila blizu. Jekel je bil avstrijski patriot<sup>19</sup> in je prihodnost Galicije videl v gospodarskem napredku te dežele v okviru Avstrije, Kuralt pa je svobodomiselne nazore, kot so se izoblikovali že pred prihodom v Galicijo, v poljskem okolju dopolnil z revolucionarnimi osvobodilnimi idejami – postal je »prijatelj poljske stvari«.<sup>20</sup>

## II

Pod vplivom francoske revolucije je medtem prišlo do velikih sprememb v le še formalno svobodni poljski državi. Napredne politične sile so jo skušale rešiti pred popolnim propadom z demokratičnimi reformami, ki so dosegle vrhunec z izglasovanjem ustave 3. maja 1791. Prav ta prizadevanja so spodbudila sosednji velesili Rusijo in Prusijo k novim vojaškim posegom, ki so se končali z drugo delitvijo Poljske (1793). V močno okrnjeni državi se je nato razvilo osvobodilno gibanje, ki je naslednje leto pripeljalo do vstaje pod vodstvom Tadeusza Kościuszka. Vstaja

<sup>18</sup> Delo je izšlo tudi v poljščini: *O Polsce, jej dziejach i konstytucji* dzieło w języku niemieckim przez Franc. Joz. Jekla ułożone i przez Konstantego Slotwskiego spolszczone, poprawione i przypisami pomnożone. Lvov, 1819. Citat (s piščevim poljskim vstavkom) je iz: W. M. Bartel, *Kartka z dziejów kultury prawnej w Galicji na przełomie XVIII i XIX wieku*, v: *Księga pamiątkowa ku czci Konstantego Grzybowskiego*. Krakov, 1971, str. 27.

<sup>19</sup> W. M. Bartel, v op. 18 n. d., str. 27.

<sup>20</sup> Glej op. 2, str. 18.

zaradi strahu velikašev pred oboroženimi kmečkimi množicami ni uspela, sledila je tretja delitev Poljske (1795), ki je to državo za dolgo izbrisala s političnega zemljevida Evrope.

Ti dogodki so močno odmevali tudi med Poljaki v Galiciji. Podlago za politično dejavnost je ustvarilo razsvetljsko gibanje, ki ga je na galicijskih tleh utemljal Józef Maksymilian Ossoliński (1748–1826). Po študijah v Varšavi, kjer se je seznanil z novo miselnostjo, se je po prvi delitvi Poljske vrnil na domače posestvo v Galiciji, se tam ljubiteljsko ukvarjal z literaturo in zgodovinopisjem in začel zbirati stare poljske knjige in rokopise, kar je ustvarilo podlago za kasnejšo lvovsko znanstveno ustanovo Ossolineum. To delo je nadaljeval tudi na Dunaju, kamor se je preselil po drugi delitvi Poljske in pozneje našel tam odličnega sodelavca v Jerneju Kopitarju. Še pred odhodom je s pomočjo zvez z dunajskim cenzorjem za politične publikacije, vnetim bibliofilom, dosegel, da so poljski domoljubi v Galiciji dobili dovoljenje za izdajanje lista *Dziennik Patriotycznych Polityków* (1792–98).

Ta list je spremljal velike politične spremembe v poljski državi, odobral izglasovano ustavo, obsojal odpor reakcionarnih velikašev zoper ustavo, podpiral Kościuszkovo vstajo. Tako kot sam Ossoliński so tudi za psevdonimi skriti sodelavci *Dziennika*, Kościuszkovi privrženci, pri svojih političnih načrtih računali na nasprotstvo med Avstrijo in Rusijo. Toda avstrijske oblasti »domoljubnim politikom« niso zaupale, znan jim je bil odpor poljskih plemiških krogov do novega upravnega sistema. Ta odpor se je spočetka izražal v smešenju avstrijske birokracije s satiričnimi anekdotami in dovtipi,<sup>21</sup> v burnih devetdesetih letih pa je vse bolj dobival politično vsebino.

Policijski nadzor se je posebno poostiril med Kościuszkovo vstajo, ki naj bi jo bili hoteli nekateri poljski aristokrati razširiti tudi v Galicijo. Državni arhiv avstrijskega notranjega ministrstva hrani akt iz leta 1795,<sup>22</sup> ki v tej zvezi navaja kneginjo Czartorysko, grofico Kossakowsko, grofa Morskega, gubernijskega svetnika Delvauxa in tudi gubernijskega podpredsednika Gallenberga, ki da je bil s prej naštetimi tesno povezan. Omenjen je še grof Ossoliński z Dunaja in priporoča se ugotoviti zvezo med to skupino in že priprtim Hugom Kollätajem.

Isti akt vsebuje še naslednje priporočilo: »... auf ähnliche Art wider die nachgenannten Deutschen, nämlich den Lemberger Schatzemayor Pactz, den Professor Umlauff, den Beamten Buday und den Bibliotheks Custos Kuralt vorzugeben, nämlich sie zu arretieren.«<sup>23</sup>

Obe skupini so nedvomno povezovale svobodoljubne težnje, težko pa je iz teh podatkov ugotoviti osebne zveze med njima, čeprav v Kuraltovem primeru nikakor niso izključene. Kneginja Izabella Czartoryska (1746–1835), poljska pisateljica, je od leta 1783 živel v Puławah, kjer sta z možem Adamom Kazimierzem ustanovila novo poljsko kulturno središče, prihajala pa je tudi v Galicijo, na posestvo v Sieniawi, in v Lvov, kjer bi bil med gosti njenega literarnega salona utegnil biti tudi »galicijski Vergil« Martin Kuralt. Ta je tedaj že dobro obvladal poljski jezik,

<sup>21</sup> Glej op. 13. str. 12.

<sup>22</sup> Glej op. 7, str. 263.

<sup>23</sup> Lucia Protopopescu, *Noi contributii la biografia lui Ion Budai – Deleanu*. Ed. Academici, Bukarešta, 1967, str. 227.

kar je bilo, kot pravijo memoarski viri, pogoj za udeležbo v literarnem krogu Czarторыske. Glede njenega političnega prepričanja je bilo znano, da se je med bojem za ustavo zavzemala za napredno stranko in da je tudi med vstajo ostala na domoljubnih pozicijah.<sup>24</sup> Literarni salon v Lvovu je imela tudi grofica Katarzyna Kossakowska (1720–1801), zaradi svojih porogljivih dovtipov na račun avstrijskih birokratov imenovana »zlośliwa pani z Góry Św. Jura«<sup>25</sup>. Rezidenca grofov Morških je bila eno od središč poljskega zasebnega šolstva in s tem odpora zoper avstrijsko ponemčevalno politiko v Galiciji.

Za povezavo Kuralta s prvim krogom je prihajal v poštev zlasti Janž Žiga Gallenberg (1751–1800), potomec stare kranjske plemiške rodbine, ki je imela v tem času posestva v okolici Kamnika.<sup>26</sup> Rojen je bil v Zduši pri Mekinjah, leta 1775 služboval v Ljubljani kot gubernijski svetnik in bil kmalu premeščen v Galicijo, kjer je naslednje leto (1776) postal prvi direktor (dekan) novoustanovljene Stanovske akademije (Collegium Nobilium ali Collegium Theresianum).<sup>27</sup> Pozneje je napredoval v gubernijskega viceprezidenta, a postal zaradi stikov s poljskimi domoljubi policiji sumljiv.

Prav tako policija ni prezrla na Dunaju živečega grofa Ossolińskiego in njegovih zvez s Kościuszkovimi vstajniki, glede katerih je posredoval pri dunajski vladi. Med tistimi, ki so po porazu vstaje iskali zavetje v Galiciji, je bil tudi Hugo Kołłątaj (1750–1812), nekdanji rektor krakovske akademije, v devetdesetih letih eden narodnih voditeljev in soavtor ustave, med vstajo vodja leveice, simpatizer jakobincev. Avstrijske oblasti so ga internirale in vse do leta 1802 držale v zaporu.

Ob teh osumljencih, v glavnem Poljaki, je bila druga, za Nemce označena skupina, narodnostno bolj mešana. O majorju Pactzu ni podatkov, od ostalih pa je bil Nemec le Leopold Umlauff (rojen 1757 v okolici Mainza), profesor za nemški jezik in književnost na lvovski filozofski fakulteti. Bolj kot pedagog se je po mnenju zgodovinarja Lvovske univerze uveljavljal v družabnem življenju (v klubu) »z agitacijo določenih nazorov«, kar bi kazalo na radikalno politično mišljenje.<sup>28</sup> Kot Nemec označeni osumljenec Ioan Budai-Deleanu (1760–1820) je bil v resnici Romun, od 1787 nameščen pri lvovskem deželnem sodišču kot tajnik, pozneje kot svetnik. Študiral je na Dunaju, v začetku teologijo, nato pravo, in tako kot Kuralt prevedel nekaj Sonnenfelsovih spisov. V Lvovu je napisal več zgodovinskih in filoloških del, med temi romunsko slovnico, v kateri je izpričal tudi svoje znanje več slovanskih jezikov. S Kuraltom se je zbližal kot svobodomislec in kot pesnik. Prav v kritičnem letu 1795 je nastala njegova latinska pesnitev Sybilla, ki vsebuje nekatere enake teme in motive kot več Kuraltovih pesmi, objavljenih nekaj let kasneje v Lvovu, kar bi kazalo na to, da sta jo morda celo skupaj pisala.<sup>29</sup>

K napetemu političnemu ozračju v Galiciji je verjetno prispevala tudi novica iz Bude, kjer je leta 1795 odkrita jakobinska zarota in usmrčen (obglav-

<sup>24</sup> Literatura Polska. Przewodnik Encyklopedyczny. Varšava, 1984, str. 160.

<sup>25</sup> Glej op. 13, str. 12.

<sup>26</sup> Glej op. 8, str. 201–202.

<sup>27</sup> Glej op. 1, str. 41.

<sup>28</sup> Glej zgoraj, str. 76.

<sup>29</sup> Glej op. 7, str. 265–266.

ljen) njen voditelj, Ignac Jožef Martinovics, Madžar hrvaškega rodu, po stroki fizik. Ob Kuraltovem prihodu v Lvov je bil prvi dekan novo ustanovljene lvovske filozofske fakultete in kot privrženec Rousseaujevih nauk verjetno blizu Kuraltu. Leta 1791 je odšel na Dunaj in nato na Ogrsko, kjer je v Pešti ustanovil jakobinski klub.<sup>30</sup> Ovadba o zvezah Kuraltove skupine s poljskim domoljubnim gibanjem ni imela tako tragičnih posledic, do aretacije ni prišlo, toda sum in policijski nadzor je ostal in imel čez leta za Kuralta usodne posledice.

### III

Svoje simpatije do poljskega osvobodilnega gibanja je Kuralt kmalu po tej ovadbi potrdil ob stiku s sočasnim poljskim gledališkim dogajanjem v Lvovu. Ob Kuraltovem prihodu v Lvov, v mesto, ki je bilo že od sredine 14. stol. v sklopu poljske države in s tem v območju poljske kulture, je tam po vojnem opustošenju v prvi polovici 18. stoletja v literarnem življenju vladal popoln zastoj. V nasprotju s precej bogato literarno žetvijo v 16. in 17. stoletju je v tem času izšla v Lvovu ena sama poljska knjiga, zbirka idil Franciszka Karpińskiego (1780). Tudi knjige iz drugih delov Poljske so zdaj – v nasprotju s prvimi leti po aneksiji – le na skrivaj prihajale v Galicijo in tudi univerzitetna knjižnica ni z njimi dopolnjevala starega knjižnega fonda. Poleg pretihotapljenih knjig je bilo leta 1776 ustanovljeno gledališče edini dejavnik, ki je kljub germanizacijskim nameram avstrijskih oblasti vzdrževal poljsko literarno izročilo. Med pretežno nemškimi so namreč nastopale tu tudi poljske potujoče igralske skupine. Te so poleg priredb tujih klasicističnih del uprizarjale tudi domače drame in tako se je na lvovskem odru pojavljala problematika poljske razsvetljenske dobe, posebno odkar so politični dogodki v zvezi s Košciuskovo vstajo pregnali iz Varšave ravnatelja tamkajšnjega 'Narodnega gledališča Wojciecha Bogusławskega (1757–1829).

Bogusławski, »oče poljskega gledališča, ni bil le dober igralec in pevec, ampak je tudi pisal za oder – prirejal je tuja, zahodnoevropska dela. Po tujih vzorih, po francoski Poinsonetovi komediji *Le sorcier* (1764) in nemški Paula Weidmanna *Der Bettelstudent* (Dunaj, 1776) – je napisal tudi libreto za opero *Cud Mniemany czyli Krakowiacy i górale* (Dozdevni čudež ali Krakovčani in Gorjanci), ki so jo uprizorili na varšavskem odru 1. marca 1794, nekaj tednov pred Košciuskovo vstajo. Ob ljubezenskem zapletu se v tej komediji razvija spor med krakovskimi okoličani in gorjanci s Tater, pride do spopada, ta pa se konča s »čudežem« – z naelektreno žico, ki jo po pašniku, s katerega hočejo gorjanci odpeljati nasprotnikom živino, raztegne krakovski potujoči študent Bardos.

Z današnjega vidika opera nima zveze z velikimi političnimi dogodki tistega časa, za sodobnike pa je bila to nekakšna uvertura v vstajo: kraj dogajanja je okolica Krakova, mesta, v katerem je Košciuszko kmalu nato razglasil začetek oboroženega odpora proti zavojevalcem, računajoč pri tem na podporo kmečkih množic. V operi je tudi naravnost omenjena sužnost, odpor do tujcev, ljubezen do

<sup>30</sup> Glej op. 1, str. 63–64.

svojih, večkrat pa se skrivajo sodobne narodnostne in politične aluzije za erotiko v lirskih arijah. Spopad med dvema skupinama kmetov je prikazan kot priprava na veliko vojno, tako da so mogli gledalci videti v krakovskih okoličinah Poljake, v nasilnih gorjancih pa okupatorje. V tej luči je tudi arija glavnega junaka te opere, študenta Bardosa, o pogumu in vztrajnem boju z življenjskimi zaprekami, o končni zmagi, slavi in sreči dobivala za tedanjega gledalca čisto določen pomen. Navdušenje gledalcev je še stopnjevala slikovita scena, na kateri so ob petju ljudskih pesmi in bogatih ljudskih nošah nastopali poleg resnih tudi komični liki. Po treh predstavah je varšavska cenzura nadaljnje uprizorjanje opere prepovedala in to na zahtevo ruskega ambasadorja, ki se je bal, da bi utegnili imeti to delo podobno vlogo kot Beaumarchaiseva Figarojeva svatba v pripravah na francosko revolucijo. Naslednje leto se je Bogusławski umaknil v Lvov in tam 1796 prevzel vodstvo obeh odrov, poljskega in nemškega, nato pa zaradi tesnih gledaliških prostorov v nekdanji cerkvi ustanovil veliko letno gledališče, ki je lahko sprejelo do tri tisoč gledalcev. Med temi je bil zelo verjetno tudi Martin Kuralt na predstavi omenjene opere, ki je avstrijska cenzura sprva ni hotela dovoliti, čeprav jo je avtor predelal tako, da je v njej obsojal oboroženi boj in maščevalnost ter ji s tem odbil polemično ost.<sup>31</sup> V knjižni obliki Kuralt libreta tedaj ni mogel spoznati, ker je bil natisnjen šele po avtorjevi smrti leta 1841 v Berlinu. Bogusławski sam ga v svoja *Dzieła dramatyczne* (Varšava, 1820–1823) iz političnih razlogov ni smel uvrstiti. Pač pa je Kuraltu razen morebitnega prepisa lahko prišel v roke kateri od posebnih natisov Bardosove arije, ki je zaradi optimistične osvobodilne ideje zbudila največjo pozornost: dve njeni kitici (4. in 5., a v obrnjenem zaporedju) sta izšli že takoj po varšavski premieri v časopisu *Korespondent Narodowy i Zagraniczny*, cela arija pa je bila v letih Kuraltovega bivanja v Lvovu večkrat ponatisnjena v varšavskih zbirkah arij in popevk, a vselej z obrnjenim zaporedjem 4. in 5. kitice.<sup>32</sup> Poleg razsvetljske miselnosti, ki odseva iz te pesmi, sta gotovo tudi sočustvovanje z usodo Poljakov in misel na podoben položaj Slovencev pod tujo oblastjo spodbudila Kuralta, da je Bardosovo arijo prevedel v slovenščino in v nemščino.

Tu je naveden poljski izvirnik in slovenski prevod (transkribiran v gajico):

Świat srogi, świat przewrotny,  
Wszystko na opak idzie,  
Kto niewart – pan stokrotny,  
A człek poczciwy w bidzie.

Lecz rozum górę bierze,  
Tym sobie życie słodzę,  
I ja porosnę w pierze,  
Choć dziś bez butów chodzę.

Na górze mieszka sława,  
A szczęście jeszcze wyżej,  
Lecz gdy chęć nie ustawa,  
Wnet się człek do nich zbliży.

Pre napek ti pravice  
O svet deliš pokazen,  
Nerodnežu petice,  
Pošten' mu varžat prazen.

Al pamet premaguje,  
Veseliš' za to se vodim,  
se-m' žamet perkazuje,  
Ki dans rastergan hodim.

Visoko čast prebiva,  
En kos pa sreča viši,  
Če peta ni tožliva,  
Do njih kmal pelje bliži.

<sup>31</sup> Glej op. 13, str. 26.

<sup>32</sup> Glej op. 6, str. 70–71.

Niemądry, kto wśród drogi  
Z przestrachu traci męstwo,  
Im srozsze ciernie, głogi,  
Tym milsze jest zwycięstwo.

Im srożej los nas nęka,  
Tym mężniej stać mu trzeba  
Kto podle przed nim klęka,  
Ten niewart względów nieba.

Mnie chociaż głód dojmuje,  
Lecz duszy mej nie szkodzi,  
Spiewaniem będę truję,  
Wesołość troski słodzi.

Ni modro sred že poti  
Ob cagovn' serce priti,  
Po ternju in grenkoti  
Se konc da slajš užiti.

Sovražni pa je sreči  
Se možko staviti treba,  
Nikar pred njo ne kleči,  
Zasluž' pogled si neba.

K-me lakot žuga grudit,  
Urnejši trebuh nesem,  
K veselju dušo budit  
Si znam skoz kašno pesem.

Slovenski prevod je ostal v rokopisu med Kuraltovo literarno zapuščino, v kateri ga je odkril in prvi objavil M. Remeš. Prevod je ponekod, zlasti v zadnji kitici, precej svoboden, izraza »slawa« in »zwycięstwo« sta prevedena manj udarno, kot »časť« in »konc«.

Jezik te arije je tako kot v almanahu Pisanice (1779–1781), ki ga je Kuralt gotovo poznal, saj je prav v letu prvih Pisanic živel v Ljubljani, še neizčiščen, poleg germanizmov »varžet« (žep), »cagovn« (plaho, boječe) najdemo tu lokalizme: »pre« (baje, menda), »nerodnež« (lenoba), »tožliv« (dremav, zaspan), »žuga« (preti), »grudit« (mučiti); vse te besede razen »pokazen« (pokvarjen) pa navaja tudi Maks Pleteršnik v svojem slovensko-nemškem slovarju (1894/95). Opazna je prestilizacija te arije<sup>33</sup> in uporaba konkretnih besed namesto abstraktnih v izvirniku: »petica« nam. »pan stokratny«, »varžat prazen« nam. »w bidzie«, »če peta ni tožлива« nam. »gdy chęć nie ustawa«, »cagovn serce« nam. »męstwo«, »urnejši trebuh nesem« nam. »lecz duszy mej nie szkodzi«. Nadomeščanje abstraktnih podob izvirnika z ljudskimi izrazi v Kuraltovem prevodu spada v tipološki okvir slovenskega razsvetljenstva. Gre za eno njegovih posebnih potez – za premik z višje življenjske ravni na nižjo, ljudsko raven, na raven »takratnih slovenskih kmetov, obrtnikov, malomeščanov in malomestnih izobražencev«. <sup>34</sup> Ob misli na tedanjega »kranjskega« bralca je Kuralt tudi nadomestil poljsko »perje« kot zunanji znak plemiške odličnosti z domačim gosposkim »żametom«, kot pravi sam v pripisu k slovenskemu prevodu: »Der Pohle verspricht sich Federn: wird dem Krainer sein Samet nicht angenehmer im Ohre seyn?« Ta pripomba dokazuje, da je mislil na objavo prevoda v domovini.

Stilistični premik z višje na nižjo raven ne velja le v primerjavi z zahodnoevropskim, marveč tudi s poljskim razsvetljenstvom. To je gojilo izbran salonski jezik, ki je bil daleč od vsakdanjega živega govora. V našem primeru to višjo raven ponazarja študent Bardos, medtem ko osebe iz nižjih slojev govorijo po svoje. Taka za razsvetljensko literaturo netipična jezikovna diferenciacija napoveduje že novo,

<sup>33</sup> Glej op. 5, str. 165–166.

<sup>34</sup> Janko Kos, Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu, v: Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979, str. 31.

romantično dobo,<sup>35</sup> v tej pa si je opera Bogusławskega zagotovila nadaljnjo popularnost tudi z ljudskimi pesmimi in plesi.

Kuraltov slovenski prevod arije je odmev slovenskega prerodnega gibanja, ki je po prvih poskusih v Pisanicah že dalo s Zoisovim krogom Vodnikove pesmi in Linhartove komedije. Kuraltova prerodna miselnost tudi v tujem okolju ni povsem zamrla, kot se je zbal Linhart ob novici, da odhaja njegov prijatelj in somišljenik v daljni Lvov. Sam jo je skušal ohranjati s pogostimi pismi. V enem od teh (29. 9. 1787) sprašuje, ali naj pošlje svoje delo o slovenski zgodovini ne le njemu, temveč še dvema Ljubljancema, ki sta tedaj delovala na Lvovski univerzi, profesorjema medicine Francu Tomažu Sedeju<sup>36</sup> in Jožefu Alojziju Knetu,<sup>37</sup> pa tudi Balthasarju Hacquetu, ki je po dolgoletnem službovanju v Idriji in Ljubljani sredi 1787 prišel za profesorja naravoslovja v Lvov.

Z Linhartovo smrtjo (1795) se je ta zveza s slovenskim prerodnim gibanjem pretrgala. Lvovsko okolje je Kuralta spodbujalo predvsem k nemški in latinski literarni dejavnosti še posebno potem, ko je dobil možnost za objavljanje v Lvovski Pillerjevi tiskarni. Tu je izšel nemški prevod Bardosove arije vzporedno s poljskim izvirnikom pod naslovom *Der arme Student, aus dem Polnischen des Niemcewicz*. Ob napačni navedbi avtorja je treba upoštevati, da so Krakovčane in gorjance tedaj in še več desetletij uprizarjali kot opero skladatelja Jana Stefanija, avtorstvo libreta pa pripisovali dvema najradikalnejšima razsvetljencema – nekateri Kolłataju, drugi Niemcewiczu. Prevajalec ni naveden, prav tako ne leto izida. Karol Estreicher navaja v svoji poljski bibliografiji kot prevajalca Kuralta, letnico okoli 1800 pa bi kazalo premakniti bliže Lvovski uprizoritvi te opere (torej v leto 1796), ko je to deko živo odmevalo ne samo med poljskim, temveč tudi med nemškim gledališkim občinstvom. O zanimanju le-tega govori dejstvo, da je libreto – sicer zmotno – pripisovalo Niemcewiczu.

V naslednjih letih je Kuralt objavil večje število nemških in latinskih pesmi, a z drugačno idejno vsebino.

#### IV

Tematsko so prve Kuraltove nemške in nekatere latinske pesmi povezane s sočasnimi zgodovinskimi dogodki na začetku Napoleonove dobe, vendar jih ne preveva bojno razpoloženje, temveč ideja miru. Nedvomno je ta ideja prevladala pod vtisom vojnih strahot, ki so spremljale pohode francoskih čet, verjetno so pesnika preplašile tudi represalije avstrijskih oblasti proti poljskim patriotom, ki so v Napoleonu našli upanje za osvoboditev domovine. Po vsej nekdanji Poljski so ustanavljali tajna društva, tako tudi v Galiciji. V Lvovu so obnovili komite, ki je deloval med Kościuszkovo vstajo, na zidovih so se pojavila protiaavstrijska gesla.<sup>38</sup> Sledile so prve aretacije in nato ukrepi zoper poljsko kulturno delovanje: 1798 je nehal izhajati *Dziennik*, naslednje leto je moral iz Lvova oditi Bogusławski in

<sup>35</sup> Julian Krzyżanowski, *Dzieje literatury polskiej*, Varšava, 1969, str. 200.

<sup>36</sup> Glej op. 1, str. 104; Slovenski biografski leksikon X, Ljubljana, 1967, str. 262.

<sup>37</sup> Glej op. 1, str. 104.

<sup>38</sup> Glej op. 13, str. 27.

tedanje najboljše poljsko gledališče je za celo desetletje ostalo zaprto. V prvi od omenjenih Kuraltovih pesmi (Wachelied der Lemberger Bürger. Im Januar 1797) je sicer klic k orožju, a le za obrambo domačega mesta proti »oholim Francozom«. Tedaj je Kuralt tudi prevedel v nemščino govor, ki ga je imel v poljskem jeziku ob blagoslovitvi prapora lvovske meščanske straže Nikolaj Skorodnyški. Izšel je kot poseben tisk,<sup>39</sup> tako kot vse tu obravnavane pesmi. V naslednji pesmi iz istega leta (Friedenslied. Am 1-ten May 1797), napisani po porazu Avstrije v severni Italiji in potem, ko je zmagoviti Napoleon sklenil z Avstrijo premirje, je mir označen kot »najlepša zmaga«. Poleg splošnih gesel je tu izrečena aktualna misel, naj zemljo odslej poji le znoj, nič več pa bratovska kri. Ta misel se nanaša na bratomorni boj med avstrijskimi rekruti poljske narodnosti in tistimi Poljaki, ki so iz avstrijske vojske prišli ali prebegli v francosko ujetništvo in so iz njih v Lombardiji ustanavljali poljske legije.

V obeh pesmih prevladujejo idilični toni, v prvi pri opisu mirnega, varnega življenja, v drugi pri opevanju pomladi in družinske sreče.

Podobno, a ne povsem enako vsebino ima, kot pove že naslov, tudi latinska *Elegia de pace, Ex Carmine Germanico, quod Calendis Maji An. MDCCXCVII. Leopolum per sonuit, Latina facta.*

Motiv miru se spet pojavi ob novih zgodovinskih dogodkih leta 1801, potem ko je Napoleon ponovno premagal Avstrijo in sklenil mir še z Anglijo. Tedaj je Kuralt prevedel v nemščino Collinovo odo Boginji miru in jo apliciral na »našo Avstrijo«: *An die Friedensgöttin. Eine Ode aus dem Englischen des Collins in die gleiche Versart deutsch übersetzt und auf unser Österreich angewendet.*<sup>40</sup> Istega leta 1801 so izšli še trije latinski epigrami, ki govorijo o hudem, zdaj srečno poravnanim sporu med Francijo in Nemčijo: *In horridam Galiae et Germaniae nunc feliciter compositam controversiam Epigrammata tria* (objavljeni tudi v nemščini) in trije latinski epigrami, posvečeni Jožefu II., Leopoldu II. in Francu II., z dodanim četrtem, namenjenim Avstriji. Lojalnost odseva tudi iz nemške pesmi *Das Kennzeichen eines österreichischen Patrioten* (1800).

Zaupanje v modrega vladarja, kot ga je izrazil tudi Linhart v pismih Kuraltu,<sup>41</sup> ni bilo značilno le za slovenske razsvetljence, temveč tudi za poljske (Ignacy Krasicki in pruski kralj Friederik II); to velja tudi za Galicijo, kjer se zasmehovanje avstrijskih birokratov nikoli ni razširilo na vladarja (niti ne na guvernerja kot njegovega namestnika).<sup>42</sup>

Vzporedno z odmevi na sočasne zgodovinske dogodke so nastali številni Kuraltovi latinski in nemški panegiriki profesorjem lvovske univerze. Prvega je namenil novoustoličenemu katoliškemu nadškofu poljskega rodu Kajetanu Gozdawi Kickemu, profesorju teologije na lvovski univerzi: *Idyllion ad illustrissimum ac reverendissimum dominum Cajetanum Gozdawa de Kitki-Kicki – archiepiscopum leopolitanum anno MDCCXCVIII. vere ineunte solemniter inauguratum.* Tu je ponovil svoj odpor do vojn in ob idiličnem opisu narave zapel hvalnico Kickemu:

<sup>39</sup> Worte an die bewaffnete Bürgerschaft, ... Lvov (Lemberg), 1797.

<sup>40</sup> Vnovič objavljena v Illyrisches Blattu 18. II. 1820 skupaj z angleškim izvirnikom.

<sup>41</sup> Glej op. 9, str. 418, 419.

<sup>42</sup> Glej op. 13, str. 13.

zaradi njegovih vrlin naj pesnik Vergil ne prezira te dežele, čeprav je zaostala, sarmatska. Sledili sta še dve podobni latinski prigodnici: prva 1799 ob ustoličenju grško-katoliškega škofa Nikolaja Skorodnyškega – ta je bil ob Kuraltovem prihodu v Lvov rektor univerze; druga 1801 (tudi v nemškem jezku) ob ustoličenju armensko-katoliškega nadškofa Ivana Jakoba Symonowicza. Oba cerkvena dostojanstvenika sta bila ukrajinskega rodu, prvi tudi cenzor za ukrajinske publikacije.

Na Dunaju in v Lvovu je 1801 izšla latinska oda *Clarissimo viro Antonio Pflieger in academia Josephina Jus naturae antea professo, Galiciae deinde orientalis ex appellationibus Judici, nunc ad consilia aulica Viennam evecto*. Kuralt jo je napisal svojemu ožjemu rojaku Antonu Pfliegerju (1748–1820), rojenemu v Železnikih in umrlemu na Dunaju, kjer je odločujoče sodeloval pri končni redakciji avstrijskega državnega zakonika, potem ko je dolga leta (od 1774) predaval pravo na lvovskem liceju in nato na univerzi, 1798 pa napredoval v svetnika pri galicijskem apelacijskem sodišču. Domnevo, da je ostal s svojimi rojaki v stikih,<sup>43</sup> potrjuje tudi Kuraltova prigodnica. Iz istega leta je latinski epitaf zgodaj umrlemu Ljubljancu Ignacu Zergollu, profesorju lvovske pravne fakultete. V svojem nastopnem predavanju 1799 je zbudil pozornost s citatom iz Kanta in z njegovo filozofsko terminologijo.<sup>44</sup>

Profesorji lvovske univerze so za rektorje poleg kandidatov iz svojih vrst volili tudi druge lvovske odlične osebnosti. Takšen je bil gubernijski viceprezident grof Joseph Sweeters-Sporck, ki mu je kot novemu rektorju leta 1799 spesnil Kuralt latinsko odo.<sup>45</sup>

Podobna prigodnica je pesem *Am Feste Johannis des Taufers. Ein Prowinziallied für Ostgalizien, im Jahre 1800 in Musik gesetzt von J. Elsner*. Kuralt jo je spesnil galicijskemu guvernerju Janezu Jakobu Gaisrucku ob njegovi vrnitvi z Dunaja v Lvov. V letih 1791–1795 je bil ta štajerski plemič, lastnik gosposčin Ostrvica, Šmarje pri Jelšah idr., deželni glavar in predsednik Kranjske<sup>46</sup> in tedaj mu je Linhart posvetil II. del svoje študije *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Österreichs* (Ljubljana, 1791). Pesem, nastala ob prazniku Janeza Krstnika, guvernerjevem godu, opeva pomladne darove, ki jih prinaša ta dan v deželo, »kjer se zdaj, združena s tesnimi vezmi, poljubljata vnuk Leha in vnuk Tevtona«. To je odmev med Galicijani priljubljene ideje o sožitju obeh narodov, poljskega in nemškega. Tekst je uglasbil in s tem populariziral Józef Elsner (1769–1854), skladatelj in organizator poljskega glasbenega življenja, od 1792–99 umetniški vodja orkestra v lvovskem gledališču; po ukinitvi le-tega je odšel v Varšavo in tam ustanovil konservatorij, kjer je pri njem študiral tudi Fryderyk Chopin. Njegova uglasbitev te prigodnice potrjuje, da je Kuraltovo poezijo lvovski kulturni krog poznal in cenil. Kmalu nato umrlemu guvernerju je Kuralt napisal latinski epitaf in nato z latinsko odo pozdravil nastop novega guvernerja Josefa Urmenyja (1801).

<sup>43</sup> Slovenski biografski leksikon II, Ljubljana, 1933–1952, str. 335.

<sup>44</sup> Glej op. 1, str. 98.

<sup>45</sup> Ponatisnjena v *Illyrisches Blattu* 7. I. 1820. Leto poprej (IB 1819, št. 18) je istega adresata počastil z latinsko odo kot novega guvernerja ilirsko-kranjske province ob njegovem obisku Ljubljane 24. aprila 1819.

<sup>46</sup> Glej op. 9, str. 570.

Kuraltove latinske pesmi iz let 1797–1801 omenja tudi poljska literarna zgodovina, a je tudi tu – kot v policijskih arhivih – označen za Nemca. V dodatku k poglavju o novolatinski poeziji je zapisano: »Na progu w. XIX spotkamy dwóch cudzoziemskich księży, piszących u nas i o naszych osobistościach znaczną liczbę wierszy łacińskich: jeden – to Niemiec, Marcin Kuralt, kustosz Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie, autor wielu ulotnych panegiryków i epigramów...«<sup>47</sup>

## V

Vzroke za to, da je z letnico 1801 Kuralt utihnil in se ponovno oglašil šele po vrnitvi v domovino, je treba iskati tako v njegovih poklicnih kot spremenjenih političnih razmerah. Že od leta 1793 je nadomeščal bolnega bibliotekarja Bretschneiderja, ko pa je ta 1799 odšel na bolezenski dopust, s katerega se ni več vrnil, je prevzel ravnateljstvo knjižnice. Spočetka se je zelo trudil za višjo raven te kulturne ustanove, odpiral čitalnico tudi ob nedeljah in dobil javno priznanje, ko jo je, lepo opremljeno, dal na voljo za šolsko slovesnost, ki se je je udeležilo okoli 1500 dijakov.<sup>48</sup> Za profesorje je naročal sodobne nemške literarne in znanstvene časopise, pri urejanju knjig pa skrbel zlasti za staro poljsko književnost; tej je ohranil marsikatero delo, kot pravi poročilo iz leta 1801, ki tudi hvali njegove zmožnosti in veliko znanje.

Poleg poklicnega dela ga je v tem času vse bolj pritegovalo čebelarstvo, sprva kot ljubiteljsko, nato pa vse bolj strokovno opravilo. Januarja 1805 je poslal cesarju predlog za ustanovitev čebelarske šole v Lvovu. Predavanja naj bi potekala v nemškem, poljskem, latinskem in francoskem jeziku. Podlaga zanje bi bila nova nemška izdaja Čebelarstva njegovega rojaka čebelarja in slikarja Antona Janše (1734–1773), pripravljen pa bi jo bil izdati tudi v poljščini. Čebelarska šola, katere obisk je bil za bogoslovce obvezen, je bila usatnovljena 1806. Naslednje leto je izšlo Čebelarstvo pod naslovom *Antons Janscha, gewesenen k. k. Lehrer der Bienenzucht zu Wien hinterlassene vollständige Lehre von der Bienenzucht. Zweyte Ausgabe*,<sup>49</sup> *besorgt durch Martin Kuralt, Vorsteher der k. k. acad. Bibliothek und öffentlichen Lehrer der Bienenpflege zu Lemberg*. Za natis tega dela – izšlo je v 3050 izvodih – je Kuralt našel mecena v grško-katoliškem metropolitu Antonu Angellowiczu (1756–1814), verjetno enakem ljubitelju čebel. Po rodu je bil Ukrajinec, od 1784 profesor, 1796 tudi rektor lvovske univerze. Nato je Kuralt ustanovil še zasebno kmetijsko šolo z internatom, namenjeno plemiškim sinovom, bodočim graščakom, in v letu 1807/8 tudi na liceju (leta 1804 je bila lvovska univerza degradirana v licej) predaval čebelarstvo in sadjarstvo. Motiv čebele je Kuralt večkrat uporabil v svojih pesmih, naravnost pa je svojo ljubezen do teh pridnih in koristnih žuželk izrazil kasneje v enem od slovenskih rokopisnih nagrobnih napisov

<sup>47</sup> Tadeusz S i n k o, *Poezja nowolacińska*, I, str. 143, v: *Dzieje literatury pięknej w Polsce*. Krakov, PAU, 1935.

<sup>48</sup> Beylage zum K. K. privilegierten Lemberger Intelligenz-Blatt, Nro. 57, 1802.

<sup>49</sup> Kuralt očitno ni vedel, da je to že peta izdaja: dve sta izšli na Dunaju (1775, 1790) in dve v Pragi (1777, 1789). Prvi slovenski prevod je izšel v Celju 1792.

za samega sebe: *Brez skerbi za blagó in prazno visokost / je lubil čbele, mir, človeštvo in modrost.*<sup>50</sup>

Vzporedno s tem intenzivnim čebelarjenjem je nazadovalo delo v knjižnici, pojavile so se nerednosti, tako da mu je gubernij leta 1805 poslal preiskovalno komisijo. Ta je ugotovila slabo poslovanje in sprejela proti Kuraltu več ukrepov, med drugim začasno ustavitev mesečnih prejemkov in poslej stalno nadzorovala njegovo delo. Pri tem je imelo pomembno vlogo dejstvo, da je bil policiji že izza Košciuskove vstaje politično sumljiv in da je ta sum vse bolj rastel spričo njegovega navdušenja za Napoleona ob tedanjih zgodovinskih dogodkih. V ustanovitvi Varšavske kneževine (1807) so poljski domoljubi videli zarodek za obnovitev celotne nekdanje države in v Napoleonu svojega rešitelja. Spričo takšne politične perspektive Poljakov tudi Kuralt ni mogel ostati ravnodušen. Kot navajajo akti v arhivu avstrijskega notranjega ministrstva na Dunaju, je začel poveličevati Napoleonovo idejo univerzalne monarhije, hvalil njegov razum, njegovo ravnanje z ujetniki ipd. Da je takšno mišljenje vključevalo tudi poljska osvobodilna pričakovanja, dokazuje naslednji njegov epigram iz te dobe:

*Tyraney vieler Deutschen gegen den Bibliothekar  
in Lemberg*

Wie grausam handelt man mit mir?  
Man stodert dort, man stodert hier,  
Ich soll durch Zeit und Welt nichts kennen!  
Beym Griechen und beym Römer Licht,  
Napoleon, auch jetzt noch nicht  
Den größten, größten Mann Dich nennen

Napoleon ist da. O Pohlen, welche Wonne!  
Aus West nach Ost kommt Er; sonst ist er  
ganz die Sonne.<sup>51</sup>

Ko je 1809 Napoleon po zmagi Poljakov nad Avstrijci priključil Varšavski kneževini del avstrijskega zasedbenega ozemlja – s Krakovom, Sandomierzem in Lublinom in so se nato poljske čete bližale Lvovu, so na Dunaju sklenili Kuralta internirati. Moravsko-šlezijski gubernij v Brnu je 21. aprila 1809 prejel od policijskega dvornega urada »najvišji ukaz«, po katerem bo Kuralt izročen kakemu moravskemu samostanu. V dva dni kasneje poslani obrazložitvi je rečeno, da je prišel Kuralt v preiskavo zaradi žaljivih izpadov v neki lvovski točilnici. Obremenjujejo ga nevarni nazori in nezaslišano predrzne in zato kaznive izjave in dejanja, kar bi že samo zadostovalo za uvedbo kazenskega postopka proti njemu.<sup>52</sup> Sledijo konkretne obtožbe: »Ne samo da stalno hvali Napoleona in francosko državno ureditev, ampak celo glasno zabavlja na avstrijsko državno upravo in jo sramoti«, poleg tega pa da je »tudi kot notoričen pijanec v sramoto duhovskemu stanu, kot učitelj pa ima s svojimi kaznivimi izjavami škodljiv vpliv na tamkajšnje seminariste

<sup>50</sup> Glej op. 2, str. 40.

<sup>51</sup> Glej op. 3, str. 100–101.

<sup>52</sup> Glej op. 4, str. 38.

in ostalo prebivalstvo». <sup>53</sup> Interniran je bil od maja 1809 v kapucinskem samostanu za obzidjem olomouške trdnjave, ko pa so se septembra tega leta Olomoucu bližale francoske čete, so ga premestili v Broumov. Leta 1811 se je vrnil v Lvov, a ni več dobil mesta v knjižnici. Pregarjanje se je nadaljevalo tudi po vrnitvi v domovino: kot znan frankofil je bil 1813 zaprt v Gradcu, nato pod nadzorstvom v domači Žabnici, interniran v samostanih v Škofji Loki in v Novem mestu, od 1823 pa dosmrtno (22 let) v samostanski poplajševalnici v Mirovu na Moravskem. Kljub takšni usodi Kuralt duhovno ni klonil, kot dokazujejo njegove pesmi v ljubljanskem *Illyrisches Blatt* v letih 1819–24, kjer se poleg znanih motivov pojavlja zanimanje za slovensko ljudsko pesem.

Za Kuraltovo delovanje v lvovski dobi je treba potrditi, da ni bil »nekoristen gost sarmatskih polj«, kar je sam v obliki želje izrazil v enem od latinskih epigramov v dodatku k lvovski izdaji Janševe knjige.

Has apibus curas impendo...

Has apibus curas impendo, librosque ministro

Doctrinae cupidus, et parcum misceo carmen:

Sarmaticis utinam non hospes inutilis arvis!<sup>54</sup>

V tedanjem lvovskem kulturnem krogu se je Martin Kuralt uveljavil predvsem z latinskimi odami in z eno od teh prvi med Slovenci opozoril na bogato poljsko-latinsko predrazsvetljenško poezijo. S slovenskim prevodom sočasnega poljskega pesniškega besedila, zraslega iz poljskih osvobodilnih teženj je dokazal, da je s temi sam simpatiziral, obenem pa – tako kot z odo renesančnemu pesniku Janickemu – že v razsvetljenstvu ustvaril začetek tistih slovensko-poljskih literarnih stikov, ki so se tako uspešno nadaljevali v naslednji, romantični dobi.

## STRESZCZENIE

Martin Kuralt (1757–1845), zwolennik odrodzonego w epoce Oświecenia słoweńskiego ruchu narodowego, poeta w czasie długoletniego pobytu (1785–1809) we Lwowie, ówczesnej stolicy Królestwa Galicji i Lodomerii, nawiązał pierwsze (znane) słoweńsko-polskie kontakty literackie. Był on pierwszym Słoweńcem, który zainteresował się bogatą polską poezją przedoświeceniową, dla której jako kustosz (później też kierownik) porządkujący powstającą bibliotekę uniwersytecką uratował niejedno cenne dzieło. Między licznymi łacińskimi i niemieckimi jego odami, pisanymi przeważnie na cześć dostojnikom świeckim i kościelnym (sam był księdzem), związanym z Uniwersytetem Lwowskim, odrębne miejsce zajmuje łacińska oda do Klemensa Janickiego, wielkiego poety polsko-łacińskiego epoki Odrodzenia.

W burzliwym ostatnim dziesięcioleciu XVIII wieku do swych dawnych wolnomyślnych poglądów Kuralt dołączył sympatie dla polskiego ruchu narodowowyzwoleńczego. O tym świadczą archiwalne akta wiedeńskiego ministerstwa do spraw wewnętrznych, według których Kuralt miał zostać z tego powodu nawet aresztowany. Świadczy o tym również jego słoweński przekład arii studenta Bardosa z opery Wojciecha Bogusławskiego *Cud mniemany* czyli *Krakowiacy i Górale*, wyrosłej ze współczesnych polskich dążeń wolnościowych. Było

<sup>53</sup> Navedki iz: Boris Urbančič, Dvoje korespondenc, Jezik in slovstvo XIX/8 (1973/74), 322–323.

<sup>54</sup> Te skrbi namenjam čebelam... / Te skrbi namenjam čebelam in knjige ponujam / Želim in učenosti in borno pesem snujem: / O da bi ne bil nekoristen gost sarmatskih polj.

to, jak wiadomo, pierwsze słoweńskie tłumaczenie z poezji polskiej, zachowane niestety tylko w rękopisie, natomiast w druku ukazał się jego niemiecki przekład tego samego tekstu.

Inne niemieckie i niektóre łacińskie wiersze Kuralta, opublikowane we Lwowie w latach 1797–1802, związane są z wydarzeniami historycznymi początkowej ery napoleońskiej. Ich główną treścią ideową jest pragnienie pokoju, a obok tego zjawia się troska o los polskich żołnierzy, walczących po obu stronach, austriackiej i francuskiej. Równolegle z rosnącą wiarą Polaków w Napoleona jako odnowiciela polskiego państwa rósł też zachwyt Kuralta dla napoleońskiej idei światowej monarchii i zarazem też coraz bardziej krytyczny stosunek do władz austriackich, co pociągnęło za sobą prześladowanie Kuralta jako kierownika biblioteki i jako nauczyciela, jakim stał się w dziedzinie pszczelarstwa. W tej pracy amatorskiej zasłużył się on nowym wydaniem niemieckiego podręcznika, którego autorem był słynny słoweński pszczelarz Anton Janša (1734–1773). Prześladowanie zakończyło się internowaniem w ołomuńskim klasztorze kapucynów, a po powrocie Kuralta do ojczyzny (1813) przedłużało się i w końcu zmieniło się w karę dożywotną w klasztorze poprawniczym na Morawach.

## 5. Dopadla iz popravki (vsešč Vahodu Tenzijev)

### 5.1 Izposojenke iz sloveščine

*amirica* (Amichira, Emschitzka) mn. 'kasmulja' (Mu 1384); iz slov. *amirica* - amirica, *amirica*, *amirica*, *amirica*, *amirica* (Naumitica) na 'kask' (Mu 137); *amirica* - *amirica*, iz slov. nar. *amirica* 'mala grinja'.

*peša*, *peša* (Peschke) 'volina (pod skalo)', *peša* (Mu 139); iz slov. *peša* - *peša*, *peša*, *peša*, *peša*, *peša* (Naumitica) na 'kask' (Mu 137); *peša* - *peša*, iz slov. *peša* ali *pešna*.

*peša* (Peschke) 'napeljena ruda, siva' (Mu 140); iz slov. *peša*.

*peščina* (Peschken) 'podčrtno' (Mu 144); *peščina* - *peščina*, iz slov. *peščina*.

*pešica*, *pešica* (Peschke) 'pešica, sroba' (Mu 145); *pešica* - *pešica*, iz slov. *pešica*.

*pešica* (Peschke) 'mala kura, piška' (Mu 151); iz slov. *pešica*.

*pešica* (Peschke) mn. 'vsi, vsi' (Mu 162); iz slov. *pešica* - *pešica*, iz slov. *pešica* ali *pešica*.

*peška* (Peschke) 'peška, kupa' (Mu 176); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška* (Peschke) 'peška'.

*peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.

*peška*, *peška* (Peschke) 'vsi, vsi' (Mu 181); iz slov. *peška*, *peška*.